

Augustyn Źdzarski (1794-1845)

Nauczyciel języka polskiego, greckiego, łacińskiego; pisarz i tłumacz, redaktor czasopisma „Dziedzilija”, krytyk literacki, działacz społeczny i patriotyczny; jeden z pierwszych członków Towarzystwa Naukowego Płockiego

Augustyn Źdzarski urodził się w 1794 r. w wielkopolskim Strzałkowie koło Słupcy. Pochodził z niezbyt zamożnej rodziny szlacheckiej. Ukończył gimnazjum w Krakowie, a następnie kształcił się w Uniwersytecie Jagiellońskim, studiując prawo i filologię. Ostatecznie jednak sfinalizował studia filologiczne w Uniwersytecie Warszawskim (1821). Jeszcze podczas studiów w Warszawie przybył do Płocka (1818) i został nauczycielem w Szkole Wojewódzkiej. Potem krótko pracował w szkole w Sejnach (ok. 1837–1839), a następnie w szkole suwalskiej. Tam – jak ustaliła niedawno Dorota Samborska-Kukuć – zmarł na tyfus 17 września 1845 r., zostawiając rodzinę w trudnej sytuacji materialnej.

Był jednym z pierwszych i aktywnych członków Towarzystwa Naukowego Płockiego. Oprócz pracy pedagogicznej i społecznej zajmował się twórczością literacką i jej krytyką, jak również pracą translatorską i redakcyjną. Jest autorem m.in. bajek, ballad, komedii, powieści, przekładów (utworów starożytnych i nowożytnych) i tekstów o charakterze krytycznoliterackim.

Prywatnie był mężem Faustyny z Jabłońskich. Po jej śmierci poślubił Annę Henriettę Jurzenko. O pamięć po zmarłym Augustynie Źdzarskim i jego dorobku szczególnie dbało jedno z jego dzieci – Józefa Źdzarska.

W latach 1818–1830 Źdzarski pracował w Szkole Wojewódzkiej w Płocku (dzisiejsze Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego). Była to wówczas jedyna szkoła w województwie, która wydawała patenty dojrzałości uprawniające do podjęcia studiów uniwersyteckich. „Uczyła się w niej młodzież z Płocka i Województwa Płockiego, a nawet z innych części Mazowsza i Polski. W latach 1815–1830 była to szkoła o wysokim poziomie nauczania i wychowania. Uczyło w niej około 16 nauczycieli, a nauki pobierało około 400 uczniów”. Źdzarski pracował tam kolejno jako: zastępca nauczyciela, zastępca profesora i profesor – ucząc języka polskiego, greckiego, łacińskiego i prawdopodobnie niemieckiego. Według przekazów z epoki był on pedagogiem pełnym „pogody, dobroci i prostoty – trafiał do serc i umysłów słuchaczy, zaskarbiając sobie ich miłość i szacunek” (Anna Lutyńska). Udzielał także lekcji prywatnych, a później wykladał literaturę na pensjach. Jak przypomina Stanisław Kostanecki: Źdzarskiego kochali uczniowie, ponieważ był dobrym pedagogiem, pogodnym i uczynnym człowiekiem, „który lubił zdrowy humor, muzykę i piosenki”. Dewizą jego życia miały być słowa Mickiewicza: „Miej serce i patrzaj w serce”. Źdzarski był nauczycielem i wychowawcą znanych później osób, wśród nich m. in.: Gustawa Zielińskiego (poety i mecenasa kultury), Jana Majorkiewicza (historyka literatury, publicysty, filozofa i konspiratora).

W roku 1829 i 1830 Źdzarski opublikował tom *Wypisy polskie, czyli książkę do czytania dla dzieci*, który decyzją Komisji Rządowej był zalecany jako pomoc dydaktyczna (podręcznik). Ponadto jako redaktor wypisów w różnych swoich publikacjach (w tym: literackich) miał na uwadze dzieci i młodzież, pisząc często dla nich i o nich.

Spuścizna literacka i translatorska Źdzarskiego jest dosyć pokaźna. Autor *Książeczki dla moich dzieci* (zbiór opowieści, anegdot, rozmów, bajek i wierszy) ma w swoim dorobku różnego typu wiersze (m.in. okolicznościowe), ballady (m.in. *Męstwo Chrzanowskiej w obronie Trębowli*), poematy (m.in. *Walgiery Wdały*), powieści (m.in. *Małgorzata Zembocka, Wieśniak*) oraz liczne utwory dramatyczne – własne i parafrazowane. Do ostatniej z wymienionych grup należą przede wszystkim komedie *Bal maskowy, Szkoła mężów, Golec dwumilionowy, Trzej bracia rywale, czyli kłótnia o zięcia, Wnuczka, czyli pojednanie z rodziną*, a także tragedie, m.in. *Stefan Batory, czyli spiszek Zborowskich* (uznawana za rzeczowy debiut w 1818; utwór wystawiony na scenie krakowskiej). Źdzarski publikował zarówno oryginalne dzieła, jak i parafrazy oraz tłumaczenia tekstów greckich, rzymskich, francuskich i niemieckich, wśród których była m.in. *Iliada* Homera. Różnego typu utwory Źdzarskiego ukazywały się drukiem w czasopiśmie („Pamiętnik Warszawski”, „Pszczółka Krakowska”, „Mrówka Poznańska”, „Dziedzilija”), pojedynczo jako osobne książki oraz w tomach zbiorowych: *Pisma rozmaite* (Płock 1825), *Nowy zbiór poezyj z dodatkiem rozprawy o poezji niemieckiej* (Płock 1838). Oryginalna twórczość literacka Źdzarskiego nie jest w pełni rozpoznana i postrzega się ją raczej jako drugorzędną. Jest ona jednak interesującą formą recepcji głównych nurtów literackich tego okresu: klasycyzmu i romantyzmu, a także rodzącej się wówczas na ziemiach polskich nowej odmiany literatury – dla dzieci i młodzieży.

Stworzona i redagowana przez Augustyna Źdzarskiego „Dziedzilija” była pierwszym płockim czasopiśmie niurzędowym. Badacz prasy, Czesław Gutry, nazwał powstanie tego pisma literackiego w Płocku „fenomenem jak na stosunki płockie i stosunki w ówczesnym Królestwie

Kongresowym”. Pełna wersja tytułu brzmiała: „Dziedzilija, czyli Pamiętnik Płocki Pięknej Literaturze Poświęcony. Pismo Peryjodyczne dla Użytecznej Zabawy Rozumu i Serca”. Źdzarski komentował to następującymi słowami: „Otóż, ta nasza Dziedzilija jest boginią piękności u Sławian, jak Wenus u Greków i Rzymian. A jako chcemy, iżby tylko same piękne rzeczy (ale za pozwoleniem! czy tego wolno ludziom dokonać?) znajdowały się w naszym Piśmie; ku temu zatem wybraliśmy tytuł obecny”. Natomiast podtytuł „Pamiętnik” był popularnym słowem w XIX-wiecznych tytułach czasopism (zwłaszcza z pierwszej połowy stulecia), co potwierdzają takie tytuły jak np.: „Pamiętnik dla Płci Pięknej. Pismo różnym rodzajom poezyi i prozy poświęcone”, „Pamiętnik Warszawski”, „Pamiętnik Lwowski” czy „Pamiętnik Galicyjski”. „Dziedzilija” ukazywała się „nakładem i drukiem” Karola Kuliga co miesiąc: od lipca do grudnia 1824 r. Łącznie wydano blisko 450 stron.

„Dziedzilija” przez pół roku wypełniała swoistą lukę w życiu literackim ówczesnego Płocka. „Gdy w Stolicy Królestwa Polskiego – pisał Źdzarski we wstępie do pierwszego numeru periodyku – tyle pism różnego losu i powodzenia wychodzi, smutną jest rzeczą wspomnieć, że znaczniejsze miasta Kraju naszego, oprócz wojewódzkich Dzienników, innych nie mają, właśnie jakby powszechna oświata w jednym tylko dalekim od nich ognisku mieścić się miała”. Myślą przewodnią pisma były słowa Tacyty: *sine ira et studio* (bez gniewu i zaangażowania). Redaktor deklarował, że „Dziedzilija” nie będzie wdawać się w „żadne spory stronnictwem czasu i opinii trącające; szanować będzie zawsze świętą Religiją Przodków i czystą Moralność, a zaczepona nigdy nie wda się w kłótnie i odwety, sądząc, że roztropną krytykę przyjąć należy z wdzięcznością”. Źdzarski zapraszał na łamy pisma „uczonych Rodaków”, mówiąc, że „ktokolwiek bądź dobrą poezją, bądź użyteczną rozprawą, choćby i przydłuższą lub jaką na koniec powieścią i ważnym doniesieniem wesprzeć ją raczy i dopomóc jej pragnie, niech bez obawy przesyła swoje pismo. Byle odpowiadało jej duchowi, z wdzięcznością go przyjąć nie omieszka”. Jednak większość autorów pochodziła spoza Płocka i tematyka lokalna była tu obecna w małym stopniu (uwiadomienia, doniesienia, recenzje spektakli teatralnych), w czym odbiorcy i badacze dopatrywali się głównych przyczyn niewystarczającej sprzedaży pisma, które musiało zostać zamknięte.

„Dziedzilija” jest dziś interesującym źródłem do dziejów nie tylko prasy, ale i literatury oraz krytyki literackiej ważnego okresu ścierania się tendencji klasycystycznych z romantycznymi. Źdzarski opublikował w periodyku przekłady (najprawdopodobniej wszystkie swojego autorstwa) Horacego, Anakreonta, Kleista, Langebeina, Moliera, Wilanda oraz powieści z kręgu francuskiej literatury popularnej. Ponadto zamieścił tu utwory oryginalne (bajki, komedie, powieści) takich autorów, jak m.in. Juliusz Polański, Wincenty Cypryskiński, Stanisław Jaszowski, August Zaleszczyński, a także własne utwory (m. in. fragment powieści *Małgorzata Zembocka* oraz wiersze, np. *Wezbranie Wisły*. *Ballada*, *Pieśń młodej pasterki do myśliwego*, *Wiersz imieniem dzieci*, *Do mojej maleńkiej córki*).

Augustyn Źdzarski uprawiał również krytykę literacką, pisząc rozbiory przekładów i powieści, czyli analizy i rozważania wartościujące, przeplatane obszernymi fragmentami omawianych utworów. Jest także autorem najprawdopodobniej pierwszej (bardzo obszernej) recenzji słynnego tomu wierszy Stanisława Jachowicza pt. *Bajki i powieści* z 1824 r. Książka, która zwróciła szczególną uwagę Źdzarskiego, była pierwszym oryginalnym zbiorem tego typu utworów dla młodych

odbiorców. „Od dawna – przekonywał recenzent na łamach „Dziedziliji” – Przyjaciele dzieci, a szczególnie troskliwi Rodzice, pragnęli mieć ułożony zbiór nauk moralnych, objęty w przyjemnych powieściach i niewinnych bajeczkach. Bo większa część dotąd napisanych wcale się nie zda dla dzieci. To życzenie spełnione zostanie, jeżeli autorowie z talentem, których pisma odznaczają się wyborem rzeczy i łatwością stylu, przygotowują znaczny zapas materiałów”.

Żdźarski jest autorem m.in. dwóch znaczących szkiców krytycznoliterackich. Pierwszy z nich dotyczy twórczości Jana Kochanowskiego przedstawionego jako wzór poety, ojca i obywatela. „Nieśmiertelny Cieniu!” – retorycznie zwraca się do czarnoleskiego poety Żdźarski, a przy okazji głosi pochwałę życia wiejskiego na kartach „Dziedziliji”: „O lube wiejskie ustronia! Wy natchnęłyście powabami natury pierwszych swych śpiewaków, w ich dziełach jest życie i świeżość; a ktokolwiek z waszego natchnienia nie śpiewa, ten zawodzi innych, mija się ze sławą, jest kłamcą uczonym”. W tym szkicu – podobnie jak w innych wypowiedziach – autor zwraca się do młodzieży: „Tak myślał Kochanowski, takim uczuciem ożywiał swoje dzieła. Kochana Młodzieży! Czytaj, odczytuj jego pieśni, gdzie znajdziesz najpiękniejsze, najczystsze Nauki życia: w nich także poznasz, jak zarabiać na sławę u świata, jak zyskać szacunek od swoich, jak czułą duszą i myślą kochać ziemię Przodków!”.

Za cenny poznawczo uznaje się szkic o Mikołaju Sępie-Szarzyńskim, poecie wówczas dopiero odkrytym. Żdźarski opublikował tu fragmenty odnalezionego w Krakowie wydania utworów XVI-wiecznego autora. Napisał swój tekst w celu przypomnienia znakomitego poety, prekursora polskiego baroku, jak również „dla obudzenia chęci poszukiwania, nie tylko tego dziełka, ale i innych podobnych”.

Według świadectw z epoki Żdźarski pracował z dużym zaangażowaniem i szlachetnymi intencjami. Pozostawał aktywny na różnych płaszczyznach życia społeczno-kulturalnego ówczesnego Płocka. Działalność Żdźarskiego była również związana z jego członkostwem w Towarzystwie Naukowym Płockim. Niektóre ze swoich prac o literaturze, a także utwory, odczytywał na posiedzeniach TNP. To środowisko działało na niego inspirująco, ponieważ „znalazł się w kręgu pracowitych i kompetentnych ludzi”.

W czasie powstania przeciwko zaborcy rosyjskiemu w 1830 r. tworzył i rozpowszechniał patriotyczne wiersze, piosenki, przemowy i broszury. Drukował swoje teksty m.in. w propowstańczym „Gońcu Płockim”. Napisał również i opublikował bez zgody cenzora w drukarni Karola Kuliga komediooperę pt. *Akademik krakowiak, czyli ofiara dla Ojczyzny*, którą wystawiono w teatrze płockim. Autor zadedykował utwór „Walecznym Obrońcom Ojczyzny i prawdziwym Patriotom”. Za tę działalność władze rosyjskie pozbawiły Żdźarskiego możliwości wykonywania pracy nauczyciela przez trzy lata. Ceniono go za społeczno-patriotyczną postawę. Jak wspominała Józefa Żdźarska: „Wielu na wieść o jego śmierci przybyło na pogrzeb, tłumy szły za trumną bez różnicy wyznania, Żydzi cisnęli się do kościoła, a jeden z uczniów po całych godzinach klęczał na zielonej mogile i grób cały rok w kwiaty ubierał”.

Augustyn Żdźarski był znaczącą postacią w życiu społeczno-kulturalnym Płocka i regionu z lat 20. i 30. XIX w. Mimo to jego biografia nie została jeszcze dokładnie zbadana, wskutek czego dostępne opracowania podają np. różne informacje o pochodzeniu, wykształceniu, oko-

licznościach śmierci, a nawet – inne tytuły tych samych publikacji. Nieco zapomniana dziś aktywność pedagogiczna, literacka, translatorska i edytorska Źdzarskiego wniosła istotny wkład w życie umysłowe zarówno dzieci, jak i dorosłych Mazowsza Płockiego. Działania te były i są formą patriotyzmu godną naśladowania w każdych czasach.

Marcin Lutomiński

Bibliografia (wybór)

A. N. [Adam Niemirowski], *Wspomnienie o czasopiśmie wydawanym w Płocku pod tytułem „Dziedzilija”*, „Korespondent Płocki” 1876, nr 55 i 56.

„Dziedzilija, czyli Pamiętnik Płocki Piękną Literaturze Poświęcony. Pismo Peryjodyczne dla Użytecznej Zabawy Rozumu i Serca” 1824.

Gutry Cz., *Z historii czasopism płockich*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970.

Koński W. (red.), *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku*, Płock 2000.

Kostanecki S., *Nauczyciele i wychowankowie Szkoły Płockiej obecnie imienia Stanisława Małachowskiego (XIII–XX w.)*, „Notatki Płockie” 1958, nr 3.

Lutyńska A., *Augustyn Źdzarski (1794–1846). Redaktor najstarszego czasopisma płockiego*, „Notatki Płockie” 1956, nr 1.

Papierowski A. J., Stefański J., *Płocczanie znani i nieznani. Słownik biograficzny*, Płock 2002.

Samborska-Kukuć D., *O Augustynie Źdzarskim*, [w:] D. Samborska-Kukuć (red.), *Od Puttkamerów do Konopnickich. Rewizje i rekonstrukcje biograficzne*, Warszawa 2016.

Źdzarski A., *Akademik krakowiak, czyli ofiara dla Ojczyzny. Komedioopera w jednej części*, Płock 1831.

Źdzarski A., *Nowy zbiór poezyj z dodatkiem rozprawy o poezji niemieckiej*, t. 2, Płock 1838.

Źdzarski A., *Pisma rozmaite*, t. 1, Płock 1825.

TOWARZYSTWO NAUKOWE PŁOCKIE

Societas Scientiarum Plocensis

Ludzie TNP

Słownik biograficzny
(1820-2020)

redakcja naukowa
Małgorzata Kamińska

TOWARZYSTWO NAUKOWE PŁOCKIE
Societas Scientiarum Plocensis

Ludzie TNP

Słownik biograficzny (1820-2020)

redakcja naukowa
Małgorzata Kamińska

Płock 2019

Recenzent

prof. zw. dr hab. Witold Wojdyło

Korekta językowa

Edyta Szymczak

Konsultacja wydawnicza

dr Grzegorz Gołębiowski

Projekt okładki

Marcin Lipiński

20^{lat} Mazowsze

Publikacja dofinansowana ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

© Copyright by Towarzystwo Naukowe Płockie 2019

ISBN 978-83-60348-98-7

Wydawca: Towarzystwo Naukowe Płockie

Skład, druk, oprawa: AGPRESS

www.agpress.pl